

ХРОНІКА

Дмитро ВАЩУК (Київ)

Сергій КАЛУЦЬКИЙ (Кам'янець-Подільський)

II круглий стіл «Від аристократії до еліти: домодерні та модерні ідентичності, ієрархії та середовище правлячої верстви»

Захід відбувся 30 червня цього року в галереї мистецтв Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Його організували наукові співробітники Інституту історії України Національної академії наук України і згаданого музею-заповідника. У роботі взяли участь вітчизняні дослідники та їхні колеги з Республіки Молдова. Обговорювалися проблеми становлення правлячої верстви в ранньому середньовіччі, специфіка соціальних ліфтів та адміністративної діяльності в Польському королівстві, особливості несення військової служби українською шляхтою в XV–XVI ст., шляхи інтеграції молдавської еліти в політичну систему Польщі, формування української державної ідеї XVII ст., місце титулованого дворянства і дрібної шляхти в Російській імперії, проблеми землеволодіння в контексті історії шляхетської верстви в Україні, методологічні аспекти трактування феномена аристократії тощо.

Перше засідання (модератор Сергій Калущий) розпочалося з доповіді д-ра іст. наук, професора, завідувача кафедри історії середніх віків і візантиністки Львівського національного університету ім. І.Франка *Леонтія Войтовича* «Князі-судді на етапі ранньої держави». Перш за все він звернув увагу на відсутність усталеної термінології, зокрема для висвітлення проблем політогенезу ранньої держави. Спираючись на здобутки вітчизняної та зарубіжної історіографії доповідач дотримується схеми становлення середньовічної держави від простого вождівства через складне (компаудне) вождівство до мілітарної дружинної держави. Проаналізувавши джерельний матеріал, Л.Войтович дійшов висновку, що «у підкарпатських селах князі засвідчені джерелами XIV–XVIII ст., а їх нащадки живуть досі». На його думку, зв'язок карпатських князів із давніми князями-суддями епохи простого вождівства «майже очевидний». Дослідник зазначив, що нечисельний прошарок князів-суддів із плином часу сформував «своєрідний шар української шляхти з давніми державницькими традиціями». Звернув увагу, що саме її представники чинили опір угорській і польській асиміляції, завдяки чому «вціліла українська мова і культура».

Д-р іст. наук, професор Київського університету ім. Б.Грінченка *Віталій Михайловський* представив біографічну доповідь, присвячену одному з «найвпливовіших та найзаможніших можновладців» Польського королівства в 1380–1400-х рр. Янові з Тарнова (помер 1409 р.). Дослідник описав його адміністративну службу від 1377 р., участь у війсьній кампанії короля восени 1387 р. з метою підкорення руських земель, особливості врядування на посаді генерального руського старости до 1404 р. На цьому прикладі В.Михайловський розкрив суть старостинського уряду в Польському королівстві від кінця XIII до початку XV ст.

У доповіді «Українська шляхта в умовах московсько-литовських воєн наприкінці XV – першій третині XVI ст.: економічний аспект» канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України (Київ) *Андрій Блануца* висвітлив політичний курс великих князів литовських на утримання лояльності до них шляхтичів шляхом надання й підтвердження прав на земельні наділи. Дослідник з'ясував, що в умовах фактично постійного воєнного протистояння з Московським князівством набули поширення такі форми господарських надань, як до «очищення вотчини», на «хлібокормління», «на поживенє», «до осмотренья», «до лепшого опатранья».

Канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ (Київ) *Дмитро Ващук* виступив із доповіддю «Військова служба волинської шляхти (за матеріалами 39-ї книги записів Литовської метрики)». Аналізуючи прохання «княжат, панят і всього рицарства землі Волинської» від 9 січня 1566 р., подані королю Сигізмунду Августу на Віленському сеймі того ж року, висвітлив низку проблем організації оборони краю. Зокрема небажання частини князів, панів і зем'ян, які придбали великі земельні наділи на Волині, нести земську (військову) службу.

Д-р іст. наук, провід. наук. співроб. Інституту історії Академії наук Молдови (Кишинів) *Валентин Константинов* та аспірант Державного університету Молдови (Кишинів) *Іон Міхалаке* запропонували до уваги учасників круглого столу доповідь «Перші надання польського індигенату молдавським боярам як форма інтеграції в польську політичну систему й еліту». Автори розкрили процес становлення зв'язків молдавських політичних еліт із польськими та інкорпорацію окремих їх представників до політичної системи Речі Посполитої в останній чверті XVI ст.

Канд. іст. наук., провід. наук. співроб. Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника *Валерій Нестеренко* виступив із доповіддю «Адам Кисіль – визначний представник української домодерної політичної еліти». Дослідник розкрив його походження, висвітлив військову, дипломатичну й адміністративну кар'єру. Звернув увагу, що початок Української революції XVII ст. під проводом гетьмана Б.Хмельницького став випробуванням для А.Кисіля, котрий дотримувався подвійної лояльності – річесполитської та етнічно української («Gente Ruthenus natione Polonus»). Частина учасників круглого столу висловила сумніви, чи був А.Кисіль представником саме української політичної еліти, стверджуючи, що він належав до польського правлячого класу.

Представники Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії *Валерій Степанков* та канд. іст. наук, ст. викладач *Віталій Степанков* у доповіді «Жердівський проект 1659 р. політичної еліти України: спільне і відмінне з “Березневими статтями” 1654 р. та Гадячем 1658 р.» розкрили перипетії вкрай суперечливого процесу трансформації козацької старшини в політичну еліту створеної держави – Гетьманщини. Дослідники зробили спробу висвітлити цю проблему на основі аналізу «рівня еволюції політичної свідомості старшини», що відображений у положеннях Жердівського проекту, Переяславсько-Московського й Гадяцького договорів.

Канд. іст. наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка *Вадим Стецюк* запропонував увазі учасників круглого столу доповідь «Титуловане дворянство Поділля в імперську добу: склад та роль у житті регіону». Наголосивши на актуальності зазначеної проблематики, дослідник звернув увагу, що в «Родовідній книзі Подільської губернії» зустрічалися представники як тих родів, котрі століттями проживали у краї, так і тих, хто лише нещодавно отримав тут маєтності. В.Стецюк наголосив на вагомому внеску титулованого дворянства в економічний розвиток Поділля.

Докторка філософії, молодша наукова співробітниця Інституту історії України НАНУ (Київ) *Катерина Біла* представила виступ «Ліквідація “незручного стану”: примусова асиміляція шляхти з селянством на Правобережжі (кінець XVIII – друга половина XIX ст.)», висвітливши процес переведення представників чиншової та околичної шляхти в оподатковувані стани, перш за все селянство, після другого поділу Речі Посполитої 1793 р. Було також звернуто увагу на актуальність маловивченого питання національної належності зазначених прошарків шляхетської верстви.

У доповіді «Аграрна еліта українських губерній початку XX ст.: передісторія» докторка іст. наук, професорка Донецького національного університету ім. В.Стуса (Вінниця) *Надія*

Темірова розкрила передумови і процес її становлення на Правобережжі, Лівобережжі та Півдні України, з'ясувала соціальне (шляхетське, старшинське козацьке, чиновницьке) походження великих землевласників, їх національну належність. Усі твердження дослідниця обґрунтувала детальними статистичними обрахунками.

Д-р іст. наук, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Козубинського *Юрій Степанчук* запропонував увазі учасників круглого столу доповідь «Формування національної військової еліти в умовах новітньої російсько-української війни». Він проаналізував причини успішної протидії Сил безпеки й оборони України російському вторгненню на київському, чернігівському, харківському та сумському напрямках. Основні з них: постійне (від 2014 р. – фактичного початку російської агресії) набуття українськими вояками бойового досвіду; створення за вісім років 500-тисячного резерву особового складу; реформування української армії; спільні військові навчання із країнами НАТО. В таких умовах, на думку Ю.Степанчука, почала формуватися новітня національна військова еліта.

У розвідці «Теорія еліт Вільфредо Парето» кандидатка іст. наук, доцентка Донецького національного університету ім. В.Стуса (Вінниця) *Ірина Пятницькова* висвітлила філософсько-історичні погляди одного з перших дослідників, який представив комплексну теорію зародження, формування та функціонування правлячих верств. Вона звернула увагу, що вчений заклав основи ціннісного підходу до розуміння даного феномена. Належність до еліти визначалася природними здібностями й талантами осіб цієї групи. Соціолог характеризував представників еліти як найбільш здатних і кваліфікованих в певному виді діяльності, як результат природного відбору. Доповідачка проаналізувала здійснений В.Парето поділ політичної еліти на два типи: «левів» та «лісів», які по чергово змінювалися при владі.

Канд. іст. наук, завідувач науково-експозиційного відділу Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника *Сергій Калущий* запропонував увазі учасників доповідь «Аристократія – найвищий здобуток європейської культури: погляд Освальда Шпенглера». У ній він зробив спробу проаналізувати розуміння німецьким філософом і культурологом процесу «зародження феномену аристократії, її становлення як провідної верстви», висвітлити його погляди на час виникнення, роль та місце спадкової знаті у суспільствах різних епох і країн. С.Калущий, опрацювавши студію «Присмерк Європи» та інші тексти мислителя, з'ясував, які морально-психологічні та інтелектуально-вольові риси, на думку О.Шпенглера, характерні для представників аристократичної верстви.

Магістерка образотворчого мистецтва, завідувачка художнього відділу КПДІМЗ *Алла Ковальчук* підготувала наукову розвідку «Портрети міських вельмож: мистецькі скарби Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника», описавши в ній портрет роботи невідомого майстра, на якому зображено кам'янецького вірменина Чайковського (перша чверть XIX ст.). Дослідниця подала коротку історичну довідку про родину Чайковських та про її роль у житті міста. Заразом розкрила художні особливості копії XIX ст. парадного портрету католицького митрополита Білорусі Станіслава-Іоанна Богуша-Сестренцевича – також роботи невідомого живописця.

Ст. наук. співроб. Бережанського краєзнавчого музею *Володимир Парацій* у розвідці «Меморіальна “сага” родини Сенявських словами “останнього романтика” польської літератури» вивчив свідчення письменника-публіциста К.Уейського про стан збереженості поховання родини Сенявських у Бережанах. Для цього дослідник проаналізував збірку публіцистичних праць К.Уейського «Листи з-під Львова», частина з яких під назвою «Про гробівці Сенявських» присвячена зазначеній темі. Доповідач підкреслив, що свідчення письменника – це слова очевидця, а отже вони є цінним джерелом.

На завершення заходу його учасники вже традиційно обговорили практичні питання можливості організації і проведення в майбутньому наступного круглого столу в такому ж форматі та під тією ж назвою.